

PRODUKCJA ZBÓŻ W WYBRANYCH KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ – UWARUNKOWANIA STRUKTURALNE I POLITYCZNE

Agnieszka Baer-Nawrocka, Ewa Kiryluk-Dryjska

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Abstrakt. Celem artykułu jest przedstawienie sytuacji produkcyjnej głównych producentów zbóż w Unii Europejskiej w latach 1991–2014. Analizą objęto zmiany w powierzchni upraw, plonów i wielkości produkcji na tle zmieniających się struktur wytwórczych oraz uwarunkowań polityki rolnej Unii Europejskiej. Badania przeprowadzono na podstawie danych Eurostat. Wykazano, że produkcja zbóż w UE w analizowanych latach wzrosła. Jednocześnie zmniejszył się zakres interwencji na rynku zbóż i zachodziły procesy koncentracyjne. Mimo pozytywnych zmian struktura gospodarstw uprawiających zboża oraz ich wydajności w analizowanych krajach Europy Środkowej i Wschodniej jest wciąż gorsza niż w państwach UE-15. Korzystniejsza sytuacja strukturalna i wyższe plony zbóż uzyskiwane przez producentów z tej grupy krajów, będą nadal stanowić o ich przewadze konkurencyjnej na rynku. Biorąc jednak pod uwagę przewidywany wzrost cen i popytu na zboża oraz ograniczone możliwości dalszego wzrostu poziomu plonów w krajach o wysokiej wydajności wytwarzania, można jednocześnie wnioskować, że potencjalnym obszarem wzrostu produkcji w Unii Europejskiej mogą stać się kraje o niższych obecnie plonach.

Słowa kluczowe: produkcja zbóż, struktura gospodarstw, Wspólna Polityka Rolna

WPROWADZENIE

Rynek zbóż stanowi ważny segment gospodarki żywnościowej we wszystkich krajach. Wynika to z jego

miejsca i roli w kształtowaniu sytuacji żywienia i ekonomicznej ludności. W warunkach klimatu umiarkowanego zboża stanowią podstawową uprawę, czemu sprzyjają relatywnie łatwa technologia produkcji, względnie niska pracochłonność, a także łatwość przechowywania i transportu. Rośliny te mają szerokie zastosowanie zarówno w bezpośrednim wyżywieniu człowieka, jak również, stanowiąc ważny komponent w produkcji pasz, decydują o ekonomicznych warunkach produkcji zwierzęcej, w tym szczególnie żywca wieprzowego i drobiowego. Gospodarka zbożowa zajmuje zatem szczególne miejsce w polityce rolnej wielu państw, w tym w krajach Unii Europejskiej, która jest jednym z największych producentów zbóż na świecie. W 2013 roku produkcja pszenicy (zwykłej i durum) we Wspólnocie stanowiła 19,3% światowej produkcji tego gatunku zboża, a w przypadku pozostałych zbóż było to blisko 13%. Udział UE w światowym eksporcie zbóż w latach 2009–2013 wyniósł 8,8% (11,4% w przypadku pszenicy i 5,5% w odniesieniu do zbóż paszowych) (Eurostat, 2015).

Jak wskazują prognozy Komisji Europejskiej, w najbliższych latach nastąpi wzrost zapotrzebowania na zboża zarówno na rynku wspólnotowym, jak i światowym. Na rynku wewnętrznym wynikać to będzie z wciąż rosnącej roli produkcji biopaliw i zwiększonego popytu na zboża paszowe, głównie ze strony producentów drobiu i wieprzowiny. Z kolei szybsze zwiększanie popytu na

✉ dr Agnieszka Baer-Nawrocka, Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań, Poland, e-mail: nawrocka@up.poznan.pl

produkty rolno-żywnościowe niż ich podaży na rynkach wschodzących i ciągle zwiększający się przyrost naturalny w krajach rozwijających się spowodują dalszy rozwój eksportu pszenicy i jęczmienia (European..., 2015).

W tym kontekście warto przyjrzeć się produkcji zbóż w Unii Europejskiej pod kątem dalszych możliwości jej rozwoju. Celem artykułu jest przedstawienie sytuacji produkcyjnej głównych producentów zbóż w UE w latach 1991–2014 na tle zmieniających się struktur wytwórczych oraz uwarunkowań związanych z polityką rolną. W analizie uwzględniono zmiany powierzchni uprawy, plonów oraz wielkości produkcji zbóż ogółem, jak również skalę przemian w strukturze gospodarstw rolnych prowadzących ten kierunek produkcji. W badaniach wykorzystano najbardziej aktualne dane pochodzące z zasobów internetowej bazy danych Europejskiego Urzędu Statystycznego – Eurostat.

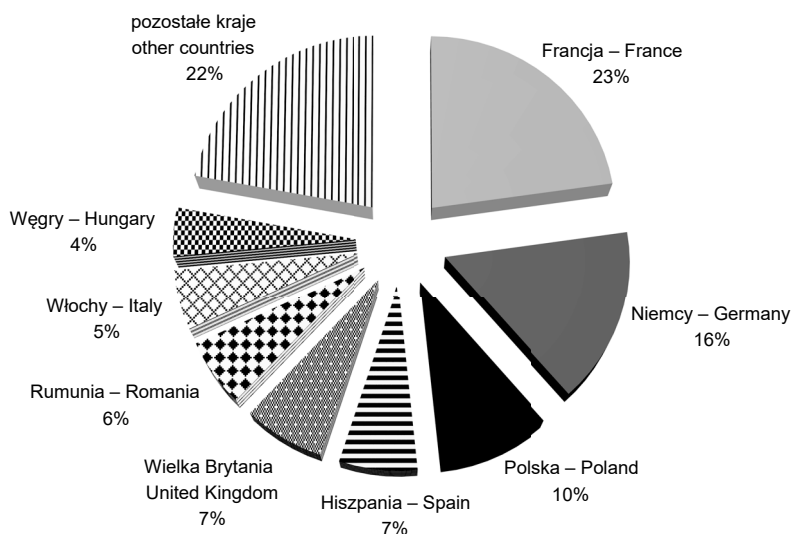
PRODUKCJA ZBÓŻ W UNII EUROPEJSKIEJ A ZMIANY WPR

Rynek zbóż był jednym z pierwszych rynków powstałych w ramach procesu kształtowania się wspólnotowej organizacji rynków branżowych. Od początku funkcjonowania wspólnego rynku zbóż podstawowym elementem regulacji był skup interwencyjny w połączeniu z regulacjami handlowymi. Rozwiązania te szybko doprowadziły do nadprodukcji zbóż we Wspólnocie. W latach 1986–1990 stopień samowystarczalności w zakresie zbóż ogółem wzrósł z 111% do 120%, a pszenicy z 119% do 133% (European..., 1993). Kluczowe zmiany w polityce rynkowej wprowadzone zostały w 1992 roku w ramach reformy MacSharry’ego. Obejmowały one obniżenie ceny interwencyjnej zbóż oraz zniesienie istniejącego systemu kontroli wielkości produkcji za pomocą tzw. progów gwarancji. Utracone w wyniku spadku ceny interwencyjnej dochody rolników zrekomensowano wprowadzeniem dopłat bezpośrednich (tzw. premii hektarowych). W ten sposób zapoczątkowany został proces stopniowego przechodzenia od rynkowej interwencji cenowej w kierunku bezpośrednich dopłat do dochodów producentów rolnych. Zmiany wprowadzone w ramach kolejnej reformy (Agendy 2000) były wyraźną kontynuacją reformy z 1992 roku. Dokonano dalszej obniżki cen interwencyjnych i jednocześnie zwiększono subwencje rekompensujące producentom negatywne dochodowe skutki tej redukcji cen. Dalsze

zmiany WPR w tym zakresie koncentrowały się na modyfikacjach w systemie dopłat, w tym na oddzieleniu ich od kierunku produkcji i powiązaniu z obowiązkiem dbałości o stan środowiska, dobrostan zwierząt i jakość wytwarzanych produktów rolnych. Aktualnie interwencja rynkowa jest jedynie narzędziem awaryjnym, tzw. siatką bezpieczeństwa dla producentów i ma zastosowanie tylko w warunkach niskich i obniżających się cen rynkowych. Pozostałe działania na rynku zbóż obejmują dopłaty do materiału siewnego, administrowanie obrotem towarowym z zagranicą, pomoc żywnościową dla najsłabszej ludności oraz działania promocyjne.

W skali UE produkcja większości zbóż pokrywa potrzeby rynku wewnętrznego (wskaźnik samowystarczalności dla zbóż ogółem wynosi 103%) z wyjątkiem kukurydzy, dla której stopień samowystarczalności kształtuje się na poziomie 87,3% (Eurostat, 2015). Głównymi producentami zbóż we Wspólnocie są Francja i Niemcy, z produkcją stanowiącą odpowiednio 23% i 16% produkcji ogółem w UE. Na kolejnych pozycjach pod względem wielkości produkcji znajdują się Polska, Hiszpania, Wielka Brytania, Rumunia, Włochy i Węgry. Państwa te dostarczają blisko 80% całkowitej produkcji we Wspólnocie (rys. 1). W latach 1991–2014 powierzchnia zasiewów zbóż w grupie ich głównych producentów nieznacznie się zmniejszyła. Do państw, w których nastąpiło ograniczenie uprawy zbóż (około 12%), należy między innymi Polska (rys. 2). Trzeba jednocześnie zaznaczyć, że w analizowanym okresie mniej więcej o 27% zmniejszyła się powierzchnia zasiewów ogółem w rolnictwie polskim, głównie za sprawą redukcji powierzchni uprawy ziemniaków (około 80%) i buraków cukrowych (o 50%) (Baer-Nawrocka i Poczta, 2014). Ograniczenie powierzchni zasiewów w relatywnie mniejszym stopniu dotyczyło wówczas zbóż, które nadal pozostają najpowszechniejszą uprawą i stanowią około 70% gruntów ornych pod zasiewami. Jest to najwyższy wskaźnik w grupie głównych producentów. W Rumunii i na Węgrzech kształtuje się on na poziomie 62–65%, a w przypadku pozostałych państw od 45% we Włoszech do 55% w Niemczech.

Średnia produkcja zbóż w latach 2012–2014 w grupie głównych producentów wzrosła o 17% w stosunku do początku analizowanego okresu (tab. 1), co wiązało się ze zwiększeniem poziomu uzyskiwanych plonów (rys. 3). Dotyczyło to zwłaszcza państw o wyjściowo niższych plonach – takich jak Hiszpania, Polska i Rumunia, gdzie plony wzrosły o 30–50% w porównaniu

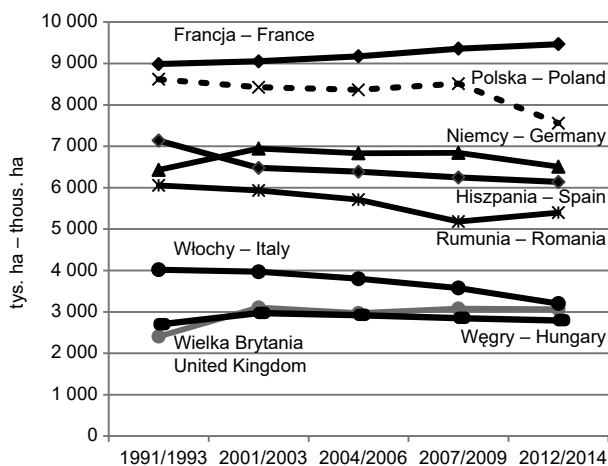

Rys. 1. Udział krajów UE w produkcji zbóż ogółem (%) (średnia w latach 2012–2014)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat (2015).

Fig. 1. Share of the EU countries in cereals production (%) (2012–2014 average)

Source: own elaborations based on Eurostat (2015) data.

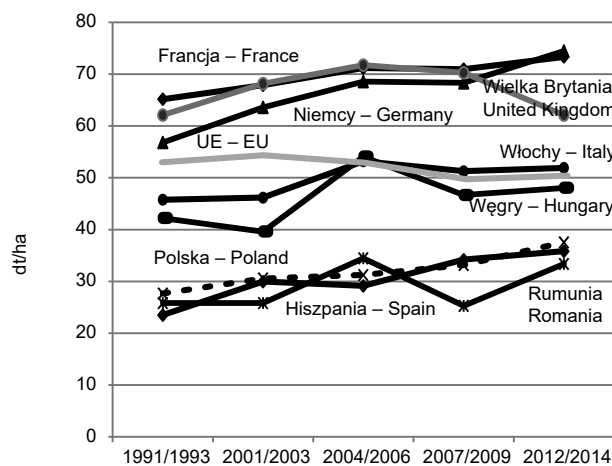

Rys. 2. Powierzchnia zasiewów zbóż w wybranych krajach UE w latach 1991–2014 (tys. ha)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat (2015).

Fig. 2. Cereals area in selected EU countries in 1991–2014 (thousands of hectares)

Source: own elaborations based on Eurostat (2015) data.

Rys. 3. Plony zbóż w wybranych krajach UE w latach 1991–2014 (dt/ha)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat (2015).

Fig. 3. Cereals yield in selected EU countries in 1991–2014 (dt/ha)

Source: own elaborations based on Eurostat (2015) data.

Tabela 1. Produkcja zbóż w wybranych krajach Unii Europejskiej
Table 1. Cereals production in selected EU countries

Zbiory Harvest	1991–1993	2001–2003	2004–2006	2007–2009	2012–2014	
	tys. ton thous. t	tys. ton thous. t	tys. ton thous. t	tys. ton thous. t	tys. ton thous. t	1991–1993 = 100
Francja – France	58 570,0	61 524,7	65 324,2	66 462,0	69 402,8	118,5
Hiszpania – Spain	16 661,7	19 450,4	18 606,4	21 425,9	20 281,1	121,7
Niemcy – Germany	36 524,6	44 175,5	46 850,7	46 828,4	48 388,1	132,5
Polska – Poland	23 877,0	25 742,8	26 112,9	28 211,2	29 648,1	124,2
Rumunia – Romania	15 657,0	15 396,5	19 823,4	13 122,2	18 477,0	118,0
Wielka Brytania United Kingdom	21 403,0	21 189,9	21 306,4	21 676,6	21 185,0	99,0
Węgry – Hungary	11 416,7	11 831,2	15 810,8	13 350,8	13 467,4	118,0
Włochy – Italy	18 359,3	18 333,1	20 216,8	18 387,0	16 626,4	90,6
Główni producenci ogółem Total main producers	202 469,3	217 644,1	234 051,5	229 464,2	237 475,9	117,3
UE/EU ¹	171 616,2	199 516,5	264 818,1	289 282,9	304 865,6	177,6

¹ Uwzględniono kraje należące w danym roku do EWG/Unii Europejskiej.

¹ Includes the EEC/EU membership in a given year.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat (2015).

Source: own elaborations based on Eurostat (2015) data.

z początkiem lat 90. XX wieku¹ i o 15–30% w relacji do wartości z lat 2001–2003. Mimo to wciąż kształtują się one na dużo niższym poziomie w porównaniu z osiąganymi w krajach Europy Zachodniej. W Polsce średnia wielkość plonów w latach 2012–2014 wynosiła 36,5 dt/ha i była mniejsza niż w państwach o podobnych warunkach produkcji (Francja, Niemcy) prawie o połowę.

Jak wcześniej wspomniano, zakres interwencji rynkowej w UE jest obecnie niewielki. Dodatkowo traci on na znaczeniu w sytuacji wsparcia dochodów producentów zbóż dopłatami bezpośrednimi. Na lata 2014–2020 wprowadzono zmiany dotyczące „zazielenienia” systemu dopłat bezpośrednich jako kontynuację wyznaczonego wcześniej kierunku powiązania wsparcia z obowiązkiem wykonywania przez rolników określonych

działań na rzecz poprawy stanu środowiska naturalnego. Zmiany te zakładają uzależnienie 30% płatności, które otrzymuje producent rolny, od spełnienia przez niego określonych wymogów w zakresie dywersyfikacji upraw², konieczności zapewnienia obszarów ekologicznych oraz utrzymania powierzchni trwałych użytków zielonych. Jednocześnie pozostawiono państwom członkowskim możliwość wyboru równoważnych

² Ma to zapobiegać uprawie roślin w monokulturze, w tym w gospodarstwach wielkoobszarowych z uprawą zbóż. Zgodnie z Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 w gospodarstwach mających od 10 do 30 ha gruntów ornych muszą występować co najmniej dwie różne uprawy, przy czym uprawa główna nie może zajmować więcej niż 75% gruntów ornych. W przypadku gdy grunty orne obejmują więcej niż 30 hektarów, muszą występować co najmniej trzy różne uprawy, gdzie uprawa główna nie może zajmować więcej niż 75% tych gruntów, a dwie uprawy główne łącznie nie więcej niż 95% gruntów ornych.

¹ Należy jednak mieć na uwadze, że średnie plony zbóż w wielu państwach UE w tych latach były wyjątkowo niskie.

środków służących ekologizacji, których konstrukcja ma ograniczać wyłączenie ziemi z produkcji. Koncepcja zazielenienia WPR i jej konsekwencje dla producentów rolnych, a także dla poprawy środowiska naturalnego, ochrony bioróżnorodności i zasobów naturalnych są przedmiotem dyskusji w wielu opracowaniach naukowych. W skali całej UE Pelikan i in. (2015) przewidują zmniejszenie podaży produktów roślinnych ogółem i wzrost ich cen, co w konsekwencji może skutkować spadkiem eksportu netto tych produktów. Jednocześnie autorzy podkreślają, że ze względu na konieczność wyłączenia z produkcji części gruntów (co ograniczy potencjał produkcyjny rolnictwa europejskiego), przyjęte rozwiązania, które z założenia miały na celu poprawę środowiska w UE, mogą mieć niekorzystny wpływ na środowisko w skali globalnej. W innych częściach świata może bowiem nastąpić wzrost intensywności produkcji. Podobne wnioski, dotyczące negatywnego wpływu wprowadzonych instrumentów WPR na środowisko naturalne poza obszarem UE, formułuje również Sadowski (2013). Z kolei w odniesieniu do rolnictwa polskiego w różnych publikacjach dominuje wniosek, że nowe regulacje nie wpłyną istotnie na strukturę i koszty produkcji (Czyżewski i Stępień, 2015) ani na poziom dochodów rolniczych, a ewentualne niekorzystne skutki mogą dotyczyć niewielkiej grupy gospodarstw z bardzo uproszczoną strukturą produkcji (Czekaj i in., 2014).

W odniesieniu do sytuacji na rynku zbóż przewidywania Komisji Europejskiej wskazują, że wprowadzenie nowych regulacji w ramach WPR nie wpłynie negatywnie na poziom produkcji w Unii Europejskiej. Co więcej, z przedstawionych prognoz wynika, że do 2025 roku produkcja ta zwiększy się do poziomu około 318 mln ton. Wzrost produkcji, wynikający w przeważającym stopniu ze wzrostu oczekiwanych plonów, ale również ze wzrostu powierzchni zasiewów w niektórych regionach UE, dotyczyć będzie zwłaszcza kukurydzy i pszenicy. W przypadku kukurydzy szacuje się zwiększenie jej zużycia do produkcji etanolu i w przetwórstwie do produkcji izoglukozy. Wobec przewidywanego wzrostu produkcji drobiu i wieprzowiny zwiększać się będzie również zużycie kukurydzy w celach paszowych. W odniesieniu do pszenicy natomiast przewidywany jest wzrost eksportu (European..., 2015).

Biorąc pod uwagę powyższe, otwarta pozostaje kwestia, które państwa będą uczestniczyć w przewidywanym wzroście produkcji zbóż we Wspólnocie. Możliwości i pozycja konkurencyjna podmiotów

produkcyjnych w dużym stopniu zależą od ich struktury³, dlatego w dalszej części artykułu analizie poddane zostaną uwarunkowania wynikające ze struktur produkcyjnych w poszczególnych krajach.

ZMIANY STRUKTUR PRODUKCYJNYCH

W latach 2003–2013 we wszystkich badanych krajach nastąpił spadek liczby gospodarstw uprawiających zboża (tab. 2 i 3). Relatywnie najwięcej ubyłoby podmiotów uprawiających zboża na niewielkich powierzchniach (do 1 ha). Jednocześnie następował przyrost w grupach gospodarstw większych obszarowo, tj. o powierzchni 30 ha. Procesy te miały miejsce zwłaszcza w grupie państw, które przystąpiły do UE po 2004 roku. Struktura gospodarstw według powierzchni uprawy zbóż w tych krajach jednak wciąż znacznie różni się od występującej w krajach z UE-15. W Polsce, Rumunii i na Węgrzech przeważają podmioty uprawiające zboża na plantacjach małych. Widoczne jest to zwłaszcza w Rumunii i na Węgrzech, gdzie odpowiednio aż 63% i 48% ogółu gospodarstw prowadzących uprawę zbóż stanowiły podmioty do 1 ha, przy czym w Rumunii w ich użytkowaniu znajduje się około 10% powierzchni uprawy zbóż, natomiast na Węgrzech 1,1%. Z kolei w Polsce zdecydowanie najwyższy jest odsetek gospodarstw z grup do 20 ha, które łącznie stanowią ponad 61% wszystkich gospodarstw uprawiających zboże. Na te właśnie podmioty przypada ponad połowa całkowitej powierzchni uprawy zbóż. Jednocześnie w wymienionych krajach relatywnie niewielki jest udział gospodarstw z uprawą zbóż powyżej 80 ha. W Polsce stanowiły one jedynie 0,6% wszystkich gospodarstw prowadzących ten kierunek produkcji, a razem z gospodarstwami w grupie 30–79,9 ha zaledwie 2,5%. Powierzchnia uprawianych zbóż w tej grupie gospodarstw stanowiła jedynie 1/3 powierzchni zbóż ogółem. Dla porównania gospodarstwa z uprawą zbóż

³ Istniejące struktury w znacznej mierze bowiem wyznaczają efektywność wykorzystania zasobów produkcyjnych. Analiza struktur wytwórczych jest zatem podstawowym elementem oceny sektora rolnego, zwłaszcza pod kątem jego konkurencyjności zasobowej (Począta i Siemiński, 2010). Jednocześnie autorki mają świadomość, że konkurencyjność w wymiarze sektorowym, regionalnym i mikroekonomicznym kształtowana jest przez wiele innych czynników zarówno zewnętrznych (głównie politycznych i instytucjonalnych), jak i wewnętrznych wpływających na zdolność kreacji dochodów w gospodarstwie (między innymi system organizacji i zarządzania, kwalifikacje zasobów ludzkich).

Tabela 2. Gospodarstwa prowadzące produkcję zbóż według grup obszarowych
Table 2. Agricultural holdings with cereals production by size of agricultural area

Gospodarstwa Agricultural holdings		Francja France	Hiszpania Spain	Niemcy Germany	Polska Poland	Rumunia Romania	Węgry Hungary	Wielka Brytania United Kingdom	Włochy Italy	UE EU	
Ogółem Total	2003	tys. ha thous ha	331,3	330,4	265,0	1 668,0	2 889,1	320,5	61,0	679,7	6 545,0
	2013	tys. ha thous ha	256,4	271,3	184,1	1 115,2	2 105,5	208,9	50,2	418,9	4 610,6
		2003 = 100	77,4	82,1	69,5	66,9	72,9	65,2	82,3	61,6	70,4
<1 ha	2003	%	3,3	16,6	4,1	31,5	57,1	54,2	0,7	24,3	39,6
	2013	%	2,4	13,2	2,1	13,5	63,1	47,9	0,6	10,7	36,2
		2003 = 100	55,8	65,2	35,7	28,7	80,5	57,6	72,5	27,1	64,4
1–1,9 ha	2003	%	5,8	9,6	7,0	17,7	23,9	14,6	2,0	21,1	19,0
	2013	%	4,6	9,0	3,7	20,6	21,4	12,3	1,3	20,8	18,1
		2003 = 100	61,2	77,0	36,5	78,1	65,2	54,8	52,9	60,7	67,1
2–4,9 ha	2003	%	14,5	16,2	18,3	25,1	16,0	15,0	9,2	26,3	19,3
	2013	%	11,2	18,1	12,6	31,6	12,3	15,5	6,8	30,8	19,0
		2003 = 100	60,2	91,9	48,0	84,0	55,8	67,3	61,0	72,1	69,3
5–9,9 ha	2003	%	16,9	14,4	20,1	16,1	2,1	7,2	13,1	13,5	9,3
	2013	%	13,0	14,3	19,4	20,0	1,9	9,0	10,8	17,3	10,1
		2003 = 100	59,4	81,4	67,1	82,9	64,6	81,4	67,6	78,9	76,5
10–19,9 ha	2003	%	20,2	14,8	21,9	6,9	0,4	4,3	18,6	8,4	5,8
	2013	%	17,4	14,4	22,5	9,6	0,6	6,5	15,9	11,1	6,8
		2003 = 100	66,8	79,7	71,6	92,9	104,9	97,6	70,5	81,8	81,6
20–29,9 ha	2003	%	10,5	8,4	9,8	1,4	0,1	1,4	11,1	2,7	2,2
	2013	%	11,1	8,7	11,7	2,2	0,2	2,7	11,2	4,0	2,8
		2003 = 100	82,0	85,0	83,0	107,7	138,6	122,1	82,9	89,2	90,2
30–79,9 ha	2003	%	21,3	13,9	14,2	1,0	0,1	2,0	26,6	2,9	3,3
	2013	%	26,8	15,3	20,1	1,9	0,3	3,7	29,9	4,3	4,7
		2003 = 100	97,4	90,0	98,5	129,7	136,2	119,5	92,5	90,7	98,9
>80 ha	2003	%	7,6	6,1	4,7	0,4	0,2	1,2	18,7	0,7	1,4
	2013	%	13,5	7,1	7,9	0,6	0,3	2,5	23,6	1,0	2,2
		2003 = 100	137,4	95,9	117,7	112,1	122,2	132,7	103,8	90,3	115,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat (2015).
 Source: own elaborations based on Eurostat (2015) data.

Tabela 3. Powierzchnia uprawy zbóż według grup obszarowych gospodarstw prowadzących produkcję zbóż
Table 3. Cereals area by size of agricultural holdings with cereals production

	Powierzchnia Area		Francja France	Hiszpania Spain	Niemcy Germany	Polska Poland	Rumunia Romania	Węgry Hungary	Wielka Brytania United Kingdom	Włochy Italy	UE EU
Ogółem Total	2003	tys. ha thous ha	8 914,1	7 110,7	6 839,3	8 293,7	5 963,9	2 351,4	3 057,9	4 211,2	46 742,2
	2013	tys. ha thous ha	9 623,2	6 408,9	6 533,7	7 479,5	5 266,3	2 437,6	3 048,9	3 503,1	44 301,2
		2003 = 100	108,0	90,1	95,5	90,2	88,3	103,7	99,7	83,2	94,8
<1 ha	2003	%	0,1	0,3	0,1	2,8	11,4	2,3	0,0	2,1	2,3
	2013	%	0,0	0,2	0,0	1,1	9,8	1,1	0,0	0,7	1,5
		2003 = 100	60,7	71,8	37,9	36,1	76,0	49,9	58,3	29,7	62,0
1–1,9 ha	2003	%	0,3	0,6	0,4	4,9	15,5	2,6	0,1	4,6	3,6
	2013	%	0,2	0,5	0,2	4,3	11,5	1,4	0,0	3,4	2,6
		2003 = 100	64,3	79,3	37,2	79,5	65,6	55,3	50,0	61,2	67,9
2–4,9 ha	2003	%	1,8	2,4	2,4	16,2	21,9	6,2	0,6	13,0	8,2
	2013	%	1,0	2,4	1,2	15,2	14,0	4,1	0,4	11,5	6,1
		2003 = 100	61,2	93,1	49,5	84,6	56,6	68,5	61,5	73,3	70,7
5–9,9 ha	2003	%	4,5	4,7	5,7	22,4	6,6	6,8	1,9	15,1	9,1
	2013	%	2,5	4,4	4,0	20,7	5,0	5,4	1,3	14,2	7,4
		2003 = 100	60,3	83,4	67,2	83,1	66,9	82,1	68,1	78,2	77,0
10–19,9 ha	2003	%	10,7	9,7	12,0	18,5	2,5	8,2	5,4	18,4	11,3
	2013	%	6,7	8,7	9,1	19,1	3,1	7,7	3,8	18,1	9,8
		2003 = 100	68,0	81,3	72,4	93,4	109,4	97,1	70,7	81,9	82,2
20–29,9 ha	2003	%	9,5	9,4	9,3	6,6	1,2	4,7	5,5	10,6	7,5
	2013	%	7,3	9,0	8,1	7,9	1,9	5,5	4,6	11,4	7,2
		2003 = 100	83,0	85,4	83,3	107,8	142,1	122,6	83,3	89,7	90,7
30–79,9 ha	2003	%	39,0	30,8	25,7	8,7	3,4	12,8	26,7	21,0	22,1
	2013	%	36,1	31,3	27,0	12,7	5,4	15,1	24,9	23,0	23,5
		2003 = 100	99,8	91,6	100,5	131,7	138,6	121,5	93,0	91,4	100,5
>80 ha	2003	%	34,1	42,1	44,5	19,9	37,5	56,3	59,8	15,3	35,9
	2013	%	46,1	43,5	50,4	19,0	49,3	59,7	65,0	17,7	42,0
		2003 = 100	145,9	93,0	108,2	86,1	116,1	109,9	108,3	96,2	110,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat (2015).
 Source: own elaborations based on Eurostat (2015) data.

powyżej 80 ha w Niemczech stanowiły 8% wszystkich gospodarstw prowadzących ten kierunek produkcji i użytkowały 50% obszaru pod zasiewami zbóż. Podobne relacje występują we Francji i w Wielkiej Brytanii. Taka struktura gospodarstw „zbożowych” – z uwagi na to, że zboża uprawiane są w większości gospodarstw – jest ściśle związana ze strukturą i przeciętną wielkością gospodarstw ogółem w badanych krajach. Przykładowo średnia powierzchnia gospodarstwa francuskiego wynosi blisko 60 ha, a brytyjskiego ponad 92 ha wobec niespełna 4 i 11 ha odpowiednio w Rumunii i w Polsce.

Produkcja na dużą skalę zwykle wiąże się z zastosowaniem efektywnych technologii, co skutkuje obniżeniem kosztów jednostkowych i wzrostem wydajności wytwarzania. Przesądza to o przewadze konkurencyjnej gospodarstw większych nad mniejszymi. Jednak jak wynika z badań Pelikana i in. (2015) oraz Czekaj i in. (2014), to właśnie na obszarach o wyższej intensywności i skali wytwarzania producenci w większym stopniu mogą odczuć skutki wprowadzenia „zazielenienia” dopłat, w tym szczególnie konieczności spełnienia wymogu dywersyfikacji upraw. Przypuszczalnie dobra sytuacja ekonomiczna dużych gospodarstw pozwoli jednak na podjęcie przez nie działań dostosowawczych do nowych wymagań przy jednoczesnej minimalizacji negatywnych skutków produkcyjnych. Ponadto w przytoczonych badaniach prognozowany jest wzrost cen produktów roślinnych, w tym zbóż, co dodatkowo może zrekompenzować koszty dostosowań w tych gospodarstwach.

Według Czubaka i in. (2011) wzrost produkcji zbóż w krajach o wysokiej intensywności i wydajności produkcji roślinnej może być jednak ograniczony. Może się bowiem okazać, że w państwach tych krańcowa ekonomiczna efektywność dodatkowych nakładów będzie zbyt niska i nie będzie stanowić uzasadnienia dla zwiększenia plonów. Prawdopodobne jest jednocześnie, że na obszarach z relatywnie niższą intensywnością produkcji, z przewagą gospodarstw mniejszych obszarowo, wyższe ceny zbóż będą czynnikiem mobilizującym do zwiększenia intensywności produkcji poprzez zastosowanie środków płonotwórczych (głównie nawozów mineralnych i środków ochrony roślin). Przy braku konieczności spełnienia przez nie obowiązku dywersyfikacji upraw i wyznaczenia powierzchni ekologicznej kompensacji może to skutkować zwiększeniem produkcji w tych podmiotach.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Celem podjętych badań było przedstawienie sytuacji produkcyjnej producentów zbóż w wybranych krajach UE w perspektywie długookresowej, z uwzględnieniem zmian we WPR i w strukturach wytwórczych. Jak wykazano, produkcja zbóż w państwach będących głównymi producentami w UE w latach 1991–2014 zwiększyła się. Prognozy KE na 2025 rok wskazują, że tendencja ta ma zostać utrzymana, co wynikać będzie głównie ze wzrostu produkcji kukurydzy i pszenicy. Można stwierdzić, że stopniowe i konsekwentne ograniczanie interwencji na rynku zbóż do tych mechanizmów, które działają jedynie w przypadku znaczących zakłóceń na rynku, skutecznie mobilizowało producentów do reagowania na sygnały rynkowe i zwiększania siły konkurencyjnej. Jednocześnie konkurencja rynkowa przyczyniła się do nasilenia procesów koncentracyjnych. W analizowanych latach procesy te widoczne są zwłaszcza w krajach Europy Środkowej i Wschodniej. W państwach tych sukcesywnie zmniejszało się znaczenie gospodarstw niemających zdolności do odtworzenia potencjału produkcyjnego, a stopniowo rosła rola gospodarstw większych obszarowo i silniejszych ekonomicznie. Mimo pozytywnych zmian wydajność produkcji zbóż, w porównaniu do państw UE-15, wciąż jest w tych krajach dużo niższa. Z jednej strony można zatem przypuszczać, że produkcja nadal koncentrować się będzie w państwach o korzystniejszej strukturze podmiotów produkcyjnych, osiągających wyższe plony i w konsekwencji będących bardziej konkurencyjnymi na rynku. Ponadto, biorąc pod uwagę aktualną strukturę zasiewów z udziałem zbóż na poziomie 45–55%, w krajach tych istnieje większy potencjał do zwiększania powierzchni uprawy zbóż niż w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, gdzie rośliny te stanowią w granicach 60–70% powierzchni zasiewów. Z drugiej strony ewentualny przewidywany wzrost cen, może stymulować producentów do intensyfikacji produkcji zbóż na obszarach o relatywnie niższej wydajności produkcji. W tym kontekście można wnioskować, że kraje o niższych plonach zbóż, w tym Polska, mogą stać się potencjalnym obszarem wzrostu produkcji w Unii Europejskiej.

LITERATURA

- Baer-Nawrocka, A., Poczta, W. (2014). Przemiany w rolnictwie. W: I. Nurzyńska, W. Poczta (red.), *Polska wieś 2014. Raport o stanie wsi* (s. 85–124). Warszawa: Wyd. Nauk. Scholar.
- Czekaj, S., Majewski, E., Wąs, A. (2014). Wpływ reformy WPR 2014–2020 na wyniki ekonomiczne polskich gospodarstw. W: J. Kulawik (red.) *Dopłaty bezpośrednie i dotacje budżetowe a finanse oraz funkcjonowanie gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych* (4). Raport Programu Wieloletniego 2011–2014 nr 120 (s. 8–40). Warszawa: IERiGŻ.
- Czubak, W., Poczta, W., Sadowski, A. (2011). Wpływ proponowanej reformy systemu dopłat bezpośrednich po 2013 roku na sytuację polskiego rolnictwa. *Wiś Roln.* 4 (153), 61–82.
- Czyżewski, A., Stępień, S. (2015). Wspólna Polityka Rolna (WPR) Unii Europejskiej po 2014 roku z polskiej perspektywy. W: A. Czyżewski, B. Klepacki (red.), *Problemy rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej w pierwszej dekadzie członkostwa w Unii Europejskiej* (t. IX, s. 177–186). Warszawa: PTE.
- European Commission (2015). *Prospects for EU agricultural markets and income in 2015–2025*. Pobrano 02.12.2015 z: http://ec.europa.eu/agriculture/markets-and-prices/medium-term-outlook/2015/fullrep_en.pdf
- European Commission (1993). *The Agricultural Situation in the Community – 1992 Report*. Pobrano 06.05.2015 z: <http://aei.pitt.edu/31384/>.
- Eurostat (2015). *Statistics on agricultural markets*. Pobrano 25.06.2015 z: http://ec.europa.eu/agriculture/markets-and-prices/market-statistics/index_en.htm
- Pelikan, J., Britz, W., Hertel, T. W. (2015). Green light for green agricultural policies? An analysis at regional and global scales. *J. Agr. Econ.*, 66, 1, 1–19.
- Poczta, W., Siemiński, P. (2010). *Konkurencyjność rolnictwa polskiego po przystąpieniu do Unii Europejskiej*. Poznań: Wyd. UP.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Radu (UE) nr 1307/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 637/2008 i rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009.
- Sadowski, A. (2013). Preferencyjne warunki udziału „małych” gospodarstw w systemie płatności bezpośrednich. *Zagad. Dor. Roln.*, 3 (73), 20–29.

CEREALS PRODUCTION IN SELECTED EUROPEAN UNION COUNTRIES – POLITICAL AND STRUCTURAL IMPLICATIONS

Summary. The aim of the paper was to present the situation of the main cereals' producers in EU in 1991–2014. Cereals area, yields and production volume, as well as production structures and policy implications of the production were analysed. The results show that the production in the EU was increasing in the discussed period. At the same time the market intervention level decreased and the sector underwent the processes of concentration. Despite of the structural positive changes, both the structure and productivity of the cereals-producing farms situated in central European countries has stayed disadvantageous compared to UE15. More favourable production structures, thus higher productivity of EU15 farms, will determine their market competitiveness. However, the countries with lower yields may also increase their production, taking into consideration the expected price rise and growing demand for cereals.

Key words: cereals production, agricultural holdings structure, Common Agricultural Policy

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 9.12.2015

Do cytowania – For citation

Baer-Nawrocka, A., Kiryluk-Dryjska, E. (2015). Produkcja zbóż w wybranych krajach Unii Europejskiej – uwarunkowania strukturalne i polityczne. *J. Agribus. Rural Dev.*, 4(38), 617–625. DOI: 10.17306/JARD.2015.65